

Албена Хранова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
hranova@uni-plovdiv.bg

Тезиси за „Времеубежище“

Albena Hranova
Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

Statements on *Time Shelter*

Abstract

In Albena Hranova’s “Statements on *Time Shelter*” the thesis statements are rather questions to the flexible but vague ideography of Georgi Gospodinov’s novel *Time Shelter*: the new status of personal history in the author’s writing; the relationship between the material items and verbal stories; the transition from early-romantic to late-romantic characterology in Gaustin; the relationship between memory and the past in the modes of the individual and in the actions of societies; and the presence of “lyrical” arguments in the armature of this dystopia.

Keywords: *Time Shelter*, Georgi Gospodinov, literary dystopia

В тези няколко реда няма да чета „Времеубежище“ като роман (т.е. ще заскобя неговата литературност), а ще го „изсуша“ до съвкупност от идеи за времето, паметта, миналото т.н., т.е. в онзи модус, в който той се вижда като антиутопия, предупреждение, тревога, като силен и влиятелен политически жест.

На пръв поглед „Времеубежище“ отново е автотекстуален компендиум на Георги Господинов „като такъв“ – хора, мотиви, детайли от други книги на автора и други жанрове се откриват от равнището на литературен герой до равнището на част от вметнато изречение и такива разроявания той строи не за първи път¹.

¹ За тези вариативно-повторителни ядра в писането на Георги Господинов от стихотворението „За съчиняването“ (1995) до стихосбирката „Писма до Гаустин“

* * *

За първи път обаче идеографията на „Времеубежище“ върви срещу собственото си минало от предишните книги на Господинов така радикално, че променя отношението към неговите обичайни пристрастия и открития. На първо място променен е статутът на онова, което авторът нарича *лична история* – нейната ценност и необходимост той е формулирал в десетки интервюта, във всичко от „Естествен роман“ нататък, в „Аз живях социализма. 171 лични истории“ (2006), практически навсякъде в писането си. Ценността на личната история е в това да съдържа политическото от миналото, но да пречупи гръбнака на авторитарния, официозния, несубектния разказ за него. Във „Времеубежище“ Гаустин, който е отговорник по набавянето на вещите на миналото, възлага на повествователя това, което наистина е правил в предишните си книги: *„Ще ни трябва истории, много истории... Пътувай, събирай миризми и истории, трябва ни истории от различни години... Всякакви истории, малки, големи...“* (с. 57)². Авторът го прави и тук, само че текстът не съдържа нито един знак, че събраните лични истории някога се прилагат по терапевтична програма между кориците на целия роман, че те биват разказвани на пациентите, че могат да преборят Алцхаймер. Не могат. А и авторът им наистина ги държи далеч от институционалните граници на клиниката, опазва ги само в собственото си съзнание и върху страниците (няма знак, че например великолепната история за забитата на едно ямболско дърво обява на човек, който заменя телевизора си за 30 литра ракия някога е излекувала някого или поне е подобрила състоянието му). Личните истории очевидно служат само на събиращия ги повествовател и на читателя и служат за наистина много важни неща, но предпоставената им терапевтичност – която ги задава, поръчва и заплаща – остава твърде недоказана.

* * *

Личната история този път е двойно обезсилена от Георги Господинов. Първо, ролята ѝ е по-слаба от тази на мебелите в клиниките за минало, вещите са причината, а лапидарните проблясъци

(2003) вж. Хранова 2004.

² Всички цитати от „Времеубежище“ са от Господинов 2020.

на паметта са следствие от тях. Малко пресилено Гаустин нарича тези лапидарни проблясъци *разкази*: „Ще видиш, продължаваше Гаустин, как започват да разказват, да си спомнят, а някои от тях не са проговаряли от месеци. „О, помня добре този абажур, въкъщи той висеше в гостната, после брат ми го счупи с една топка, после... Откъде имате нашия диван... Не трябваше ли да стои ето тук, малко по-близо до стената?“ (с. 55). Пак вещ – един стар радиоапарат – отключва и единствената в целия роман лична история, която изплува от болестта на Хилде и чийто смазващ синтаксис прави едни от най-блестящите страници, писани от Георги Господинов. Казано с други думи, на тепиха на „Времеубежище“ съставената от Яна Генова и Георги Господинов „Инвентарна книга на социализма“ (2006) е победила „Аз живях социализма. 171 лични истории“ (2006).

Клиничният успех на вещта може би идва оттам, че, за разлика от личната история, вещта има способността да се повтаря, да бъде еднаква и притежавана от различни хора и истории (а социалистическият дефицит и еднаквостите на ширпотребата в съзнанието на автора още повече улесняват това положение, което позволява то да се припише дори на швейцарските старци). Този успех вманиачава допълнително събирачът на вещите Гаустин и той започва да се встраства така в детайлите, че „приличаше на Фунес Паметливия. Веднъж му подхвърлих, че ако успеем да повторим формата на облаците от утрото на 30 април 1882 например, ще сме постигнали идеалната точка. И също така как е изглеждало кучето в 3.14 следобед в профил, влезе в играта Гаустин“³ (с. 103-104). Друг е въпросът, че това е тъкмо Борхесовият Фунес, чиято памет е толкова болестно детайлна и колосална, че изключва всяка способност за повторение на каквото и да било.

Второ, слабостта на личната история идва от това, че тя не може и да се състезава с официалния, колективистичния политически разказ за миналото, камо ли да пречупи гръбнака му. Когато започват референдумите за минало, личните истории намаляват видимо, избледняват като аргумент за чийто и да е избор на време за

³ „Знаеше каква форма са имали облаците на юг в утрото на тридесети април хиляда осемстотин осемдесет и втора година... Не само му беше трудно да разбере, че нарицателното име „куче“ обхваща множество различни индивиди с различна големина и различна форма; дразнеше се, че кучето в три часа и четиринадесет минути (гледано в профил) и кучето в три часа и петнадесет минути (гледано анфас) имат едно и също име.“ (Борхес 1989, 135, 137).

живеене. Аргументите са главно общностни сюжети, икономически и политически синопсиси, публични лица и имена от разните десетилетия, с които множества от хора идентифицират животите си. Това са материалите, с които се спояват обществата, трябва да има повторения и еднаквости за всички в тях (обща неща за помнене и общи места за забравяне, както го иска споменатият в романа Ренан); а личната история очевидно не е материал за производство на общества.

* * *

Във „Времеубежище“ най-ясно и остро срещу себе си (т.е. такъв, какъвто е писан от Георги Господинов от 1995 г. до 2003 г.) върви Гаустин, въпреки надлежно припомнената му автоцитатна биография от предишните книги. Извън литературата Гаустин си има идеографски двойник у Райнхард Козелек, той е възпъление на „едновременността на неедновременното“ (вж. Козелек 2002), обитава всякаквите козелекиански пластове на времето в синхронията на едно физическо тяло. Характерологично (но не и стилистично) литературният му генезис за мен е несъмнено романтически. Предишният Гаустин е „непринадлежащ“, самотен, свободен, странстващ, типологично един тукашен Чайлд Харолд (без байронизма му). Асоциацията на Георги Господинов за сегашния, късния Гаустин е пак романтическа: „*Постепенно Гаустин започна да се променя. Миналото се беше превърнало за него в оня бял кит, който той преследваше със заслепяващата страст на Ахав*“ (с. 142). Романтически е и мотивът за контрастните двойници (в случая сигурно не е случайно, че авторът на „Моби Дик“ и капитан Ахав по традиция е каталогизиран към *Dark Romanticism*), като мотивът за двойничеството след това се усложнява и от еднакъв почерк на повествователя и на Гаустин в жълтия тефтер. Сегашният Гаустин, разбира се, е тъмната страна на встрастяването в миналото и е вече „принадлежащ“ за разлика от предишния („*Стори ми се безклайно самотен и... непринадлежащ. Това беше думата, която ми дойде тогава*“, с. 27) – принадлежащ е към институции, професия, финансиране, репутация. Предишният Гаустин – от мотото на стихотворението „За съчиняването“ до „Писма до Гаустин“ – е пресечна точка между личната история и официалния разказ; сегашният Гаустин е идеолог на произвеждането на миналото чрез пряко политическо действие.

* * *

„Какво да правя сега с няколко клиники и селища за минало, когато миналото е изпъзляло извън тях и вече официално се е настанило в градовете на околото? Какво да правим с Алцхаймер местата в Алцхаймер свят?“ (с. 323-324). Този въпрос и неяснотата на неговите възможни отговори е пример с огромно значение за това как идеографията на „Времеубежище“ около централните теми за миналото и паметта докрай остава и гъвкава, и неотчетлива, и нестабилна. И изисква още въпроси: ако тягата към миналото от пациента до обществата се прави просто от умножаване, от нарастваща необходимост от миналото, значи ли това, че цялото множество и всички общества започват да се състоят от „дискретни чудовища“, както героят повествовател нарича първо Гаустин, а после и себе си (това название идва заради обсебеността от миналото) – всички, заедно с „Дядо Матейко“ и другия или същия старец от другия митинг преди българския референдум за минало. Защо се обобщава един „Алцхаймер свят“, след като споменатият старец „Дядо Матейко“ дори не е болен буквално от никакъв Алцхаймер? И още: откъде и защо възникват тези множества – от нарастващия усет за отказано бъдеще отговаря героят повествовател, но пък нееднократно казва, че такива усети са достъпни само за неколцина; откъде тогава идва целият „електорален резерв“ за референдумите, огромните европейски множества от хора, избрали миналото?

На подобни въпроси романът отговаря като просто подменя аргументацията с фигуратив: „И тогава миналото тръгна да завладява света... Предаваше се от човек на човек като епидемия, като Юстиниановата чума или испанския грип... Заразата беше плъзнала навсякъде“ (с. 149), „Миналото тръгна като река, която излиза от коритото си и залива всичко наоколо... Голямата приливна вълна на миналото“ (с. 313). При това фигуратив, на който му липсва дори белетристична аргументативност, липсва му класическата плътна и твърда сюжетна арматура на антиутопията или дистопията – този фигуратив е направо лирически.

* * *

А ако е вярно за Алцхаймер клиниките, че унищожената памет поражда още и още минало („*Колкото по-малко памет, толкова повече минало... Помня, за да държа миналото в миналото*“ – с. 359), то отнася ли се това и за големия „Алцхаймер свят“, тъй като хората си имат памет за икономическите и политическите подробности на разните минали десетилетия, за да могат да направят избор между тях на референдумите. А и паметта бива не само биографчна – тя е и вторична, и колективна, и културна, и дошла от институциите, образованието, литературата, изображенията и т.н. Много е стар и голям въпросът кой и как конструира общата форма на тази паметова амалгама, кой я редуцира до наратив, който може да се запомни и това ли малко парадоксално бихме могли да наричаме „Алцхаймер свят“? – свеждането на културната памет, редуцирането ѝ само до наратив, който може да се запомни наизуст и само у нас ли Демби се оказва неговият най-успешен илюстратор? Още повече, че тази памет, може би по-мощна от биографичната, романът и героите му имат и запазват докрай в нейната интериоризирана и софистицирана версия; още повече, че и способността ѝ да поражда лични истории е доказано силна: „*Помня как кисна с мокър шинел в окопите на някаква война, пуша къси остри цигари. Седя в една от кръчмите на 52-ра улица, объркан и несигурен. Или привързвам сандалите и вдигам щита си, който грее на слънцето*“ (с. 364-365).

* * *

Въпросите, които задаваме тук, са несъразмерно малко в сравнение с тези, които задава романът. Едва ли има друг текст на Георги Господинов (това трябва да се провери статистически, разбира се), в който да има толкова много въпроси в общия случай нереторични и в общия случай без отговор. Много са и отговорите от типа „не знам“ и „не разбирам“ – особено очовечаващи са те, когато ги произнасят обсебени идеолози, начертаващи нов свят, дискретни чудовища и дори приятелят К. Странно е, че това малко се вижда при първите прочити на романа, избледняла е мрежата му от противоречия, съмнения, неясноти и предпочитанията са към твърдата форма и привидените ясни очертания на антиутопията, предупреждението, литературното пророчество.

През 1995 г. в „Естествен роман“ имаше едно изречение: „*Бих искал някой да каже: този роман е хубав, защото е изтъкан от*

колебания“. Казвам го и за „Времеубежище“.

* * *

Понеже „Времеубежище“ не предлага никаква утеха, ще трябва да я потърсим някъде из културната му памет, из рамкиращите го интелектуални родства, които биха могли да успокоят донякъде голямата и основателна политическо-екзистенциална тревога на романа. Аз отказвам да чета този текст като предчувствие за апокалипсис и предупреждение към Европа, той не е антиутопия, а класически реализъм – това би казал Козелек, автор на постулатите за пластове на времето и за едновременността на неедновременното – защото всяко време се състои от различни времена по принцип и онова, което Господинов нарича „анархия на миналото“ („*Няма значение кое десетилетие е било избрано на референдум, всеки живее в своето*“ – стр. 317) всъщност е обичайно екзистенциално състояние на социалната история. И по друга причина, би казал Борхес, автор на Фунес и Пиер Менар (с което, поради хипертрофията на различието се е оказал баща на постмодернизма), а другата причина е, че различието предопределя всяко екзистенциално състояние, повторението е невъзможно по принцип, така че нито втората Първа световна, нито втората Втора световна могат да се състоят като повторени и всички ще умрем, но от друго.

Цитирана литература

- Борхес 1989: Борхес, Хорхе Луис. Вавилонската библиотека. Прев. Анна Златкова, Роза Хубеш. С: Народна култура [Borges, Jorge Luis. Vavilonskata biblioteka. Transl. Anna Zlatkova, Roza Hubesh. Sofia: Narodna kultura].
- Господинов 2020: Господинов, Георги. Времеубежище. Пловдив-Жанет-45. [Gospodinov, Georgi. Vremeubezhishte. Plovdiv: Janette-45].
- Козелек 2002: Козелек, Райнхард. Пластовете на времето: изследвания по теория на историята. Прев. Христо Тодоров. С: Дом на науките за човека и обществото [Kozellek, Reinhart. Plastovete na vremeto: Izsledvania po teoria na istoriata. Transl. Hristo Todorov. Sofia: Dom na naukite za choveka i obshtestvoto].
- Хранова 2004: Хранова, Албена. Георги Господинов: разорявания. Пловдив: Жанет-45 [Hranova, Albena. Georgi Gospodinov: razroyiavania. Plovdiv: Janette-45].